

ІНТЕРНЕТ ТА СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСОБИ ЕСКАЛАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ПРИКЛАД РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Досліджено використання Інтернету та різноманітних соціальних мереж для поширення фейкових новин, пропаганди з боку Російської Федерації впродовж російсько-українського конфлікту, починаючи з 2014 року.

Особлива увага приділяється питанням протидії Української держави інформаційній агресії з боку Росії та створенню Україною власних спеціальних угруповань для поширення в мережі інформації щодо дій агресора та проведення власних інформаційних кампаній.

Ключові слова: соціальна система, дестабілізація соціальної системи, Інтернет, соціальна мережа, інформаційний вплив, дезінформація, фейкові новини, пропаганда.

Калюжная Ю. А. Интернет и социальные сети как средства эскалации социально-политических конфликтов: на примере российско-украинского конфликта

Исследовано использование сети Интернет и различных социальных сетей для распространения фейковых новостей, пропаганды со стороны Российской Федерации во время российско-украинского конфликта, начиная с 2014 года. Значительное внимание уделено вопросу противодействия Украинского государства информационной агрессии со стороны России и созданию Украиной собственных специальных подразделений для распространения в сети информации касательно действий агресора и проведения собственной информационной кампании.

Ключевые слова: социальная система, дестабилизация социальной системы, социальная сеть, Интернет, информационное воздействие, дезинформация, фейковые новости, пропаганда.

Kaliuzhna Yulia. Internet and social media as means of escalation of social political conflicts: A Case Study of Russian-Ukrainian conflict

The role of Internet and various social networks for spreading of fake news and propaganda of Russian Federation in Russian-Ukrainian conflict is examined. The

substantial attention is paid to the issue of Ukrainian state resistance to information aggression of Russia and organization own special units to countering aggressive information and provide by The Ukraine its own information campaign.

Key words: *social system, destabilization of social system, Internet, social network, information influence, disinformation, fake news, propaganda.*

Боротьба за розподіл й перерозподіл сфер інформаційного впливу на соціум з появою Інтернету переходить дедалі більше у віртуальний простір, оскільки новітні технології дозволяють певним суб'єктам з метою досягнення власних цілей поширювати вигідну інформацію й, навпаки, дезавувати, блокувати інформацію невідповідну. При цьому слід розрізняти суб'єктів, зацікавлених у подібній діяльності, її вигодоотримувачів (бенефіціаріїв) і суб'єктів, які є виконавцями подібних дій. Йдеться зокрема про військові операції у віртуальному просторі, які здійснюються нарівні з реальними бойовими діями спеціальними підрозділами «інформаційних військ» («кібервійськ»).

Значні інтернет-ресурси під час російсько-української війни РФ застосовує для поширення фейкової інформації, пропаганди з метою дестабілізації українського суспільства. Однією з таких підривних Інтернет-організацій РФ є «Ольгінські тролі»*. Хоча значну увагу до даної організації ЗМІ почали звертати протягом останніх років, перші дані про неї з'явилися уже у 2003 році як про найнятих користувачів мережі та блогерів, які писали позитивні статті та коментарі стосовно В. Путіна та його режиму.

Наразі термін «ольгінські тролі» застосовується для позначення групи людей (не автоматизованих ботів, а саме реальних людей), які працюють у соціальних мережах, поширюючи інформацію про політику Кремля та зокрема В. Путіна, підтримуючи російську ідеологію тощо.

Починаючи з 2014 року агенції, організовані по типу «ольгінських тролей» значно активізували написання фейкових

---

* Назва походить від назви історичного району у Санкт-Петербурзі, де агентство почало свою діяльність. В подальшому офіс переїхав на вул. Савушкіна; також пишуть про існування подібних офісів у Москві.

статей та поширення коментарів на підтримку російської влади, В. Путіна особисто, критику «фашистського режиму» України, її міжнародної позиції, ключових політичних лідерів, а також ситуації, що склалася на території тимчасово окупованих Луганської та Донецької областей. Така інформація, поширювана «тролями» розрахована на широкі маси населення, інформаційно недосвідчених громадян та тих, хто не зацікавлений у власному дослідженні сутності питання та будує свою позицію залежно від інформації, отриманої з популярних джерел. Саме тому, одним з основних засобів протидії подібним ботам є поширення серед населення правдивої інформації про реальний стан речей, підвищення політичної та інформаційної грамотності населення, впровадження інформаційної освіти.

Поширення неправдивої інформації за допомогою соціальних мереж набуло значних обертів від самого початку російсько-українського конфлікту у 2013 р., тобто від моменту зриву у листопаді 2013 р. режимом Віктора Януковича підписання у Вільнюсі Угоди про асоціацію з ЄС та виникнення Євромайдану. Від самого початку Євромайдану у Інтернеті та в російських соціальних мережах можна було спостерігати значні викиди підроблених документів, спрямованих проти опозиційних на той час політичних сил¹. Також було створено декілька начебто українських сайтів, які поширювали підроблені документи українських державних структур (Служби безпеки України, Міністерства оборони України, Ради національної безпеки та оборони та ін.) про «втрати особового складу ЗСУ, бажання української сторони зірвати вибори на території Луганської та Донецької областей, злочинні дії «карателів» (ЗСУ та добровольчих батальйонів), занепад морального духу українських бійців тощо².

Важливим кроком у напрямі протидії інформаційній агресії Росії стало блокування на державному рівні соціальних мереж «ВКонтакте» та «Однокласники», сервісів «Mail.Ru» та «Яндекс», Dr. Web, Касперський, російських телеканалів «НТВ-Плюс», «Зірка», «ТВ Центр», ТНТ, РЕН, РБК, ВГТРК, ОТР, а також інших російських сайтів та служб. Дані санкції

були введені в дію Указом Президента України №133/2017 від 15 травня 2017 р.³, який вступив в силу вже 17 травня того ж року. Відповідно до даного Указу інтернет-провайдери зобов'язувалися на офіційному рівні закрити доступ для російських пропагандистських мереж та каналів. Дія даного указу розповсюджувалася також на 468 російських та українських компаній та 1228 фізичних осіб.

Подібні дії, як і слід було очікувати, були сприйняті неоднозначно: вони отримали схвалення у середовищі громадянських активістів, але обурення певної частини населення (зокрема – молоді), яка подібну заборону витлумачила як обмеження свободи слова, хоча про можливе блокування соціальних мереж «Вконтакте» та «Однокласники» питання ставилось ще на початку 2017 року, оскільки дані мережі повністю контролюють російські спецслужби⁴. Зрозуміла річ, Українська держава не могла не поставитись до цього серйозно.

Молоді користувачі соціальних мереж були і є ідеальними мішенями для інформаційних та кібернетичних атак з метою маніпулювання їхньою свідомістю та поширення дезінформації. Саме на них розраховують російські пропагандисти, модератори мережевих антиукраїнських груп, промоутери ідей «русского мира», збирачі компромату на українських політиків.

Звичайно, у соціальних мережах вистачає і проукраїнських груп, але їхня діяльність була досить незначною у порівнянні з проросійськими групами. До того ж, російські користувачі мали перевагу над українськими, бо відповідно до законів РФ соціальна мережа «ВКонтакте» блокує записи та користувачів, які, на думку спецслужб та організацій, тісно з ними спорідненими (Роскомнадзор тощо), потрапляють до категорії «екстремістських». Російські спецслужби можуть дати запит на інформацію про будь-якого користувача мережі, навіть якщо він не представляє особливої загрози. Україна ж, дотримуючись європейських демократичних стандартів, таких дій у соціальній мережі не може собі дозволити⁵.

Слід враховувати ще й той факт, що соціальні мережі є не лише засобом спілкування, вони використовуються і для роз-

повсюдження реклами, електронної торгівлі та ін. Тому у випадку з блокуванням соціальних мереж російського походження йдеться й про економічну залежність від Росії.

Та політично несвідома частина населення України, яка виступає проти блокування російських соціальних мереж та сервісів і продовжує користуватися останніми за допомогою різноманітних сервісів VPN, які (дозволяють обходити заборони завдяки переключенню сигналу через сервери інших країн. До того ж, мобільний додаток «VK» розробив оновлення, яке дозволяє підключатись до гроху-серверу автоматично.

Використання подібних технологій свідчить про безвідповідальність та інформаційну недосвідченість частини українського суспільства, яка всупереч намаганням держави фактично сприяє російській інформаційній агресії. Саме тому, одним з ключових завдань українського уряду й соціуму є підвищення рівня медіа-інформаційної освіченості населення. Тоді як користування російськими соціальними мережами та сервісами в обхід дій Української держави лише зайвий раз доводить вразливість українського суспільства до інформаційного впливу агресора. До того ж, незадовго до блокування соціальної мережі «ВКонтакте», там поширювали діяльність так звані «групи смерті», під вплив яких потрапили і деякі українські підлітки, а також мали місце відверті провокації деструктивного характеру⁶. Не підлягає також жодному сумніву, що Росія використовувала сервіси «Яндекс», соціальні мережі «ВКонтакте» і «Однокласники» та інші сайти для електронного шпигунства, збору інформації про державні структури та окремих громадян.

Слід зауважити, що рішення Президента України про блокування російських сайтів та програм викликало суперечливі реакції не лише серед частини населення держави, але також в середовищі деяких міжнародних організацій. Зокрема, світова організація з захисту прав людини «Human Rights Watch» закликала український уряд скасувати дану заборону як таку, що порушує право людини на свободу слова та інформації⁷. В свою чергу, організація НАТО підтримала позицію уряду сто-

совно блокування інтернет-ресурсів Росії, звернувши увагу на те, що питання національної безпеки є важливішим за питання свободи слова, особливо в умовах загострення кіберзлочинності та кібернетичної війни⁸.

Отже, хоча ІТ-фахівці постійно працюють над розв'язанням різноманітних технічних проблем, пов'язаних з блокуванням російських сайтів за умов ведення проти України інформаційної війни, населенню держави доведеться на певний час вийти з «зони власного комфорту» задля забезпечення національних інтересів.

Але, якщо до блокування ресурсів «ВКонтакте» та «Однокласники» ці мережі були більш популярними за Facebook та Twitter, через деякий час після їх заборони користувачі почали масово переходити на інші мережі. Відповідно до заяви Президента України П. Порошенко, Україна готова переглянути дані санкції після припинення збройної агресії з боку Росії на території східних областей держави⁹.

Забезпеченням кібербезпеки займаються в Україні не тільки спеціально на те уповноважені окремі ІТ-спеціалісти, але й патріотично налаштовані хакерські групи, які намагаються боротися з кіберзлочинністю та ворогами Української держави у віртуальному просторі власними силами. За допомогою таких груп було зібрано інформацію стосовно учасників нелегальних груп, що ведуть боротьбу у східних областях України, а також поширювалися дані стосовно російських військових на території України та Сирії¹⁰.

На додаток до цього українські хакерські угруповання заволоділи базою даних російських політиків, військових, діячів культури, які підтримують політичну позицію вищого керівництва Росії, та інформацію щодо російської приватної військової компанії «Вагнер».

Зокрема, українська організація InformNapalm за останні роки розкрила брехливу сутність великого числа фейкових пропагандистських новин російських ЗМІ, ідентифікувала у Сирії офіцерів російських військово-повітряних сил, що викликало масове невдоволення серед урядовців Росії.

На початку 2015 року у мережі Інтернет з'явилася інформація про створення нової інформаційно-комунікаційної платформи «Інформаційні війська України»¹¹ під егідою Міністерства інформполітики України з метою протидії російській інформагресії. Суспільна організація на власній сторінці у Facebook позиціонує себе як «спільнота активних українців, що об'єднуються задля захисту України від агресивної інформаційної пропаганди російських спецслужб — так званої «кісельовщини» ... прості інтернет-користувачі, блогери, журналісти та волонтери, які відстежують інформаційні провокації проти України, брехню російських ЗМІ та поширюють контрпропаганду»¹². Міністерство інформполітики визначило метою даного проекту мобілізацію всіх користувачів соціальних мереж для боротьби з російською пропагандою за допомогою донесення до широких мас населення достовірної інформації.

Хоча основний сервер даної добровольчої компанії знаходиться у США, проте один із серверів знаходиться в Москві, що може вплинути на об'єктивність даного джерела. У відповідь на подібні підозри й звинувачення Міністр інформполітики України Ярослав Стець заявив, що чимало міжнародних інтернет-компаній (зокрема Facebook та Google) мають офіси у Росії, але інформація на їх серверах є захищеною, бо вони не надають її для користування спецслужбам Росії¹³. Це стосується і серверу, яким користується компанія «Інформаційні війська України». До даного проекту також долучилися працівники відділу аналітики згаданого міністерства та відомі українські блогери. Компанія запевняє, що дані учасників даної акції не будуть використані спецслужбами (під час реєстрації не потрібні персональні дані, окрім електронної адреси майбутнього користувача). Спецслужби Росії активно виступили з різкою критикою щодо утворення подібної інформаційної платформи, що, на думку засновників, свідчить про «правильний вектор розвитку кампанії»¹⁴.

Одним із напрямів роботи «Інформаційних військ України» є підрозділ «Антифейк», який публікує інформацію про всі відомі неправдиві новини в Україні та світі. Зокрема, кількість

фейкових новин в Україні досягає критичної позначки за останні декілька років. Йдеться не лише про російську пропаганду, але також різний «інформаційний шум» та фейкові бізнес-новини на яких шахраї (скамери) намагаються заробляти. Наразі розробники проекту зосереджені на розвитку сайту, а також виготовленні різноманітних відеорепортажів, інфографіки тощо¹⁵.

Влітку 2017 року Міністерство інформполітики України повідомляло, що з від 1 серпня Інтернет-проект «Інформаційні війська України» починає функціонувати самостійно, хоча платформа на волонтерських засадах і далі допомагатиме державним структурам у боротьбі з російською пропагандою, обстоюванню національних інтересів України у соціальних мережах та інших інтернет-ресурсах¹⁶.

Питання полягає однак у тому, що російська пропаганда та її розповсюджувачі фінансуються державою, і об'єм грошей на подібні заходи є чималим, тоді як українським угрупованням доводиться працювати на добровільних засадах, що ставить під знак запитання забезпечення гідного захисту інформаційного простору України.

Серед основних проектів, які разом з «Інформаційними військами України» веде Міністерство інформполітики України слід також виокремити створений 1 жовтня 2015 року телеканал UATV (початково він мав назву Ukraine Tomorrow). Трансляція ведеться п'ятьма мовами: українською, англійською, кримськотатарською арабською та російською. Дану платформу створено відповідно до Закону України «Про систему іномовлення України»¹⁷ у відповідь на агресивні атаки Росії у медіа- та інтернет-просторі. Відповідно до даного закону, до систем державного іномовлення належать Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ» та «Мультимедійна платформа іномовлення України» (МППУ), а інші юридичні особи, що входять до даної системи можуть створювати окремі державні кореспондентські пункти¹⁸. Так, Мультимедійна платформа іномовлення України створена на основі державної телерадіокомпанії «Всесвітня служба «Українське телебачення

і радіомовлення» і у власній діяльності підпорядковується Міністерству інформполітики України.

До створення UATV у світовому медіапросторі не існувало єдиної інформаційної платформи, яка б поширювала достовірну інформацію про Україну та сприяла створенню позитивного іміджу держави на міжнародній арені, внаслідок чого світова громадськість та українська діаспора отримували інформацію з другорядних джерел, яка могла бути необ'єктивною або мала викривлений зміст, що призводило до дезінформації та спотворення іміджу держави.

Активність добровільних хакерських угруповань, які прагнуть захищати національні інтереси держави в інформаційній сфері, не підкріплена поки що належним чином державними структурами, відповідальними за забезпечення інформаційної безпеки.

Передусім слід спрямувати зусилля на аналіз реальних та потенційних загроз інтересам держави в інформаційній та кіберсферах, а також помилок, до яких припускаються українські служби інформаційного та кіберзахисту (збої у системі електронної комунікації, електронному листуванні; несвоєчасне блокування повідомлень у соціальних мережах, які можуть спричинитися до негативних наслідків у реальному світі й навіть коштувати людських життів; злам електронної системи, внаслідок чого ворог здатен отримати інформацію щодо настроїв у військових угрупованнях та, навіть, щодо їх геолокації).

Певними кроками уперед стало ухвалення Доктрини інформаційної безпеки та Стратегії кібербезпеки України, відповідно до яких в державі створюються спеціальні структури, спроможні забезпечувати протидію інформаційним та кіберопераціям держави-агресора й серед них тим, які спрямовані на деморалізацію ЗСУ та інших військових формувань держави, а також поширення дезінформації з метою загострення суспільно-політичної ситуації в державі загалом¹⁹.

Наступним кроком має бути створення спеціальних розвідувальних структур та органів України, які будуть забезпечува-

ти захист національних інтересів України в сфері інформаційного протиборства, протидіяти внутрішнім та зовнішнім загрозам безпеці держави у цій сфері, а також активно використовувати різноманітні інформаційні операції не тільки для захисту, але і для атак на системи інформаційної інфраструктури супротивника.

1. «Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, А. В. Баровська, Т. О. Ісакова, І. О. Коваль, В. П. Горбулін; за заг. ред. Д. В. Дубова. Київ: НІСД, 2017. 52 с. 2. Там само. 3. *Про рішення* Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»: Указ Президента України від 15 травня 2017 р. № 133/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/133/2017>. 4. Шкіряк пояснив, чому важливо заборонити в Україні «ВКонтакте» і «Однокласників» URL: https://24tv.ua/shkiiryak_royasniv_chomu_vazhливо_zaboroniti_v_ukrayini_vkontakte_i_odnoklasnikov_n801130. 5. *Ми маємо навчитись боронити е-Україну* – «білий хакер» // Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28508608.html>. 6. Шкіряк пояснив, чому важливо заборонити в Україні «ВКонтакте» і «Однокласників» URL: https://24tv.ua/shkiiryak_royasniv_chomu_vazhливо_zaboroniti_v_ukrayini_vkontakte_i_odnoklasnikov_n801130. 7. *Ukraine: Failing Its Human Commitments*. URL: <https://www.hrw.org/news/2018/01/18/ukraine-failing-its-human-rights-commitments>. 8. *Ми маємо навчитись боронити е-Україну* – «білий хакер» // Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28508608.html>. 9. *Ми маємо навчитись боронити е-Україну* – «білий хакер» // Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28508608.html>. 10. *Проти України* росіяни відпрацьовують тактику і технологію ведення кібернетичної війни – Олександр Турчинов // Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28782938.html>. 11. *Ванек Л.* Юрій Стець про «Інформаційні війська України» // Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26867588.html>. 12. *Інформаційні війська України*. URL: <https://www.facebook.com/i.army.org/>. 13. *Інформаційні війська* чи пропаганда – хто кого? // BBC Україна. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39114111>. 14. *Інформаційні війська України*. URL: <https://www.facebook.com/i.army.org/>. 15. *Інформаційні війська* чи пропаганда – хто кого? // BBC Україна. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-39114111>. 16. *МІП*: «Інформаційні війська України» стають самостійним проектом // Міністерство інформаційної політики України. URL: <http://mip.gov.ua/news/1931.html>. 17. *Про систему інововлення*

України: Закон України від 8 грудня 2015 року № 856-VIII // ВВР. 2016. № 4. Ст. 37. 18. Там само. 19. *Про рішення* Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>.

Kaliuzhna Yulia. Internet and social media as means of escalation of social political conflicts: A Case Study of Russian-Ukrainian conflict

Invention of new technologies, especially the Internet, struggle for spheres of influence goes over the virtual space. All military operations more often take place in the virtual world at the same time with real hostilities. Russian-Ukrainian conflict is examined as an example of using means of the Internet and especially social networks for escalation of social political conflicts.

Russian Federation uses various methods of information aggression against Ukraine to destabilize its social system. For example, there are created whole agencies, whose employees write and spread fake news and comments in the networks to commend Kremlin policy and V. Putin and criticize any opposite point of views.

One of the significant steps to counteract information aggression from Russia was blocking of Russian social networks and services. Such networks as 'VKontakte' and 'Odnoklassniki', services 'Mail.Ru', 'Yandex', Dr. Web, Kaspersky, TV-channels 'TNT', 'NTV-Plus', 'Zirka', 'TV Centr', 'REN' and others were sanctioned by government. Although, this sanctions were perceived by some groups of Ukrainian society too negatively. This fact shows low level of information literacy of country's population and their misunderstanding of real threat for the state from using Russian services in the condition of military conflict. As well, there was created an information-communicative platform 'Information forces of Ukraine' under the guidance of the Ministry of Information Policy of Ukraine to counteract Russian aggression at the virtual space. Nevertheless, in a few month this platform became an independent agency. Internet channel 'UATV' (the first name was 'Ukraine Tomorrow') is also one of the projects of the Ministry of Information Policy of Ukraine. This platform is more foreign oriented and has the purpose to share reliable data about Ukraine in the world.

However, while there are voluntary groups to provide information security of Ukraine, Russia emits large-scale investments for these activities from state budget. In that situation, Ukraine needs to create some special government structures for information security providing.

Key words: social system, destabilization of social system, Internet, social network, information influence, disinformation, fake news, propaganda.